

הרב איתם הנקין הי"ד

בדין ייחוס היילוד ל"אם פונדקאית"¹

ראשי פרקים:

- א. מה קובע "הורתו בקדושה" – הפריה, השרשה ברחם או תום ה-40 יום?
- ב. דעת הציץ אליעזר עפ"י האבן יקרה
- ג. על דעת הגרי"ש אלישיב
- ד. דעת הגר"י אריאל עפ"י חידושי הגרנ"ט
- ה. דעת הגר"מ ברנסדורפר
- ו. הפסיקה בהשתלשלת שחלות
- ז. אי אפשר להחשיב כיהודי גם צאצא של ביצית נוכרית, וגם צאצא הנולד מפונדקאית נוכרית

בשורות הבאות הנני מבקש לדון בעניין שנתחדש בדורנו של "אם פונדקאית", שכבר עסקו בו לכאן ולכאן בשאלה האם הולד מתייחס אחריה או אחר "בעלת הביצית". ובטרם אפתח הריני מוסר מודעא המובנת מאליה, שכל דבריי אינם אלא כתלמיד זעיר הדן לפני רבותיו ואין עליהם שום שם של הוראת הלכה בזה ח"ו, שדברים אלה מסורים אך לגדולי הפוסקים².

א. מה קובע "הורתו בקדושה" – הפריה, השרשה ברחם או תום ה-40 יום?

הנה בחו"מ סי' ל"ג (סעיף י"א, ד"ה הגרים) הסתפק הב"י לגבי אחים שהורתם שלא בקדושה ולידתם בקדושה, האם כיון שלידתם בקדושה נחשבים כאחים ופסולים להעיד זה על זה, או שמא כיון שהורתם שלא בקדושה, ועדות מסורה לבית דין וכו', לעניין זה אינם נחשבים כאחים וכשרים להעיד אחד לשני. הדרכי משה (ס"ק ח') הכריע כאפשרות הראשונה, שכל שלידתם בקדושה נחשבים כאחים לכל דבר, וכן כתב הש"ך (ס"ק ז') והביא ראיה מהאמור ביבמות (צ"ז ע"ב) ששני אחים שהורתם שלא בקדושה ולידתם בקדושה, חייבים כרת משום אשת אח. וכן דעת הסמ"ע והט"ז והנתיבות שם.

1. ראה **רפואה מציאות והלכה** (מכון שלזינגר, ירושלים תשע"ב) סימן כד – תרומת חומר גנטי בטיפול פוריות.
2. עפ"י נהלי מערכת **אסיא**, המאמרים מועברים לאישור המחברים לפני ההדפסה. מאחר ולא ניתן לקיים כאן את הנוהל ולהעביר את המאמר הערוך לאישור המחבר הי"ד, המאמר הועבר לעיון והגהה לדיין הרב נחמיה נשר יבל"א. הרב נשר עבר בעיון על המאמר וקבע כי "הכל נראה מושלם ומוכן לדפוס למעט שני תיקונים קלים שתוקנו. וסיים: "שמחתי לעזור בעניין זה, ולזכות להדיר את דברי הקדושים אשר בארץ המה".

-- העורך.

ולכאורה מכאן ראייה שהפונדקאית נחשבת לאם³ עכ"פ לכמה עניינים, ובמידה שהילדת יהודית הרי זה מקרי לידתו בקדושה אף אם בעלת הביצית גויה. ואפשר אפילו שבנידוד⁴ מקרי הורתו בקדושה, ומה שהיתה הפרייה במעבדה לפני כן, שמא אין זה נחשב כהורתו, שלא היה זה בר קיימא ואינו כלום אלא כמים בעלמא עד שייקלט ההריון (או עד תום 40 יום)⁵. וספק זה יבואר ממני שנתגיירה קודם שעברו ארבעים יום מההפרייה, אי מקרי הורתו בקדושה או לא? שאם כן, נמצא שדווקא לפונדקאית יש יחס אמהות, ומה שהיה קודם ביצית אצל הגויה אינו כלום, לא לעניין ייחוס ולא לעניין אמהות; ואם כך הדין בבעלת ביצית גויה, על כרחך יהא כן גם ביהודיה.

אבל אם נאמר שכל שבזמן ההפרייה היתה גויה מקרי הורתו שלא בקדושה, אם כן מוכח שיש צד אמהות גם לבעלת הביצית⁶ (וכבר הזכיר המנחת חינוך מצוה ר"ס אות י"ג אפשרות שיהיה מי "שיש לו שתי אמהות", עיי"ש באיזה מציאות העלה כן, ושלא כדבריו במצוה קפ"ט וקצ"ב אות ג').

ולפי הצד השני של ספק הב"י דלעיל (שאחים שהורתם שלא בקדושה ולידתן בקדושה אינם נחשבים אחים), אף היינו אומרים שבכה"ג דווקא לבעלת הביצית יש צד אמהות ולא לפונדקאית היולדת.

אבל לא זו בלבד שהש"ך הוכיח שלא כצד זה, אלא שגם הב"י עצמו לא התכוון לומר זאת לעניין ייחוסין (אלא רק לעניין עדות). ואם כן ייתכן שיש צד אמהות גם לפונדקאית.

וצ"ע מה הדין אם הפונדקאית גויה ובעלת הביצית יהודיה, האם מקרי "הורתו בקדושה ולידתו שלא בקדושה"?⁶ אזי לפי האפשרות הראשונה שכתבנו, הולד גוי, ויהיה אפילו מותר בקרוביו שאין כאן אפילו הורתו בקדושה. אבל לפי האפשרות השנייה צ"ע, ויהיה צריך גיור לחומרא ולא לקולא (שלא נאמר בו גר שנתגייר כתינוק שנולד וכו').

ב. דעת הציץ אליעזר עפ"י האבן יקרה

ועתה, להלכה נפסק (ביו"ד סי' רס"ט) ששני אחים שהורתם שלא בקדושה ולידתם בקדושה, לא חולצים ולא מייבמים זה לזה (שבזה צריך קרבת אב), אבל חייבים כרת על אשת אחותו כנ"ל (שכן מהאם הם אחים). ומדברי המפרשים, על פי רש"י ועוד, משמע שיש חשיבות לזמן ההזרעה,

3. לכאורה הראיה היא אך ורק שהפונדקאית נחשבת **יולדת**. שהרי כדי להוכיח מכאן שהיא "אם" צריך להוכיח שרק "אם" יכולה להחשב יולדת, וזה לגמרי לא מובן מאליו. וראה להלן (פרק ו) את הדוגמא שהביא הגר"א נבנצל, לגבי השתלת עובר של חיה במעי אדם. -- העורך.

4. דעה זו תכונה להלן: "האפשרות הראשונה".

5. דעה זו תכונה להלן: "האפשרות השנייה".

6. ולא דנו בזה כי כמובן לא היה שייך במציאות.

וזה פירוש "הורתו", לא הריון ברחם אלא הפרייה⁷ וזהו כאפשרות השניה שכתבנו.

ועיין בשו"ת ציץ אליעזר (חלק י"ט סי' מ' וחלק כ' סי' מ"ט), שדן בשאלה זו מצד אחר, על פי מה שמצא בשו"ת אבן יקרה⁸ לגבי מי שהשתילו בה "שלל של ביצים" מאשה אחרת. ולכאורה קשיא לפי דבריו שם עניין הורתו שלא בקדושה⁹, וצ"ע (ועוד ע"פ דרכו מצד דין ערלה, היה לנו לדמות גם לפירות שסיימו הבשלתם בשבת וכו', עיין בשו"ע או"ח סי' שי"ח סעיף ב' בדברי הרמ"א, ובמשנ"ב שם ס"ק ט"ז)¹⁰.

ג. על דעת הגרי"ש אלישיב¹¹

והנה בקובץ ישורון כרך כ"א נדפסו כמה תשובות ומאמרים בעניין זה, ראשית מאמר מהג"ר אברהם שרמן, שתחילה הביא מפי הגרי"ש אלישיב שמכריע שבעלת הביצית היא האם, ולא הפונדקאית, ולא ביאר הגרי"ש א מה טעמו ובסוף הדברים (עמ' תקמ"ד) נאמר שזהו בסברא. והגרי"א שרמן האריך לברר הסוגיות כדי למצוא סימוכין להכרעת הגרי"ש א; ובעמ' תקמ"א רצה לדחות את הראיה הנזכרת, לעיל פרק א, מהסוגיה הנ"ל ביבמות, שכתב שאין דברי הגמרא אמורים אלא לעניין קרבת עריות, "ואין ראייה שגם ביחס לקביעת יחוס הילוד תקבע הלידה בלבד". ולא הביא שום הוכחה לדבריו, אלא שהוכרח לבאר כן כדי שלא יקשה מהגמ' על הכרעת הגרי"ש א.

ולפ"ר איני יודע מקור וראיה לחידוש זה, לומר שהגמרא שם לא מבררת אלא את הגדר לענייני עריות, ואדרבא פשוט הדברים שהרי היא אמם לעניין ייחוס ושאר ומכוח זה חייבים כרת. ואם תאמר שהם גויים מחמת ש"בעלת הביצית" היתה גויה (כמו שהביא שם לעיל בשם הגרי"ש א, שהנולדים מביצית של גויה צריכים גיור), א"כ הלא קיי"ל גר שנתגייר כתינוק שנולד וכו'¹², והוא תרתי דסתרי, שלפי זה לא היה לנו להחזיקם

7. ואם כן צ"ע מה הדין באביהם יהודי ואמם גויה שנתגיירה במהלך ההריון, עיין ברש"י ובריטב"א ביבמות שם, בדף צ"ז ובדף צ"ח, וראה לקמן באות ד'.

8. מהדורה תליתאה סימן סט.

9. שהרי דין "בטלה ילדה בזקנה" הוא לכל דבר. -- העורך.

10. לכאורה יש הבדל בין ביטול התוספת שגדלה בכלאי הכרם לענין איסור הנאה, או בקוצץ בשבת לענין מוקצה של התוספת שנולדה בשבת, לבין דין "בטלה ילדה בזקנה" בסוטה מגב. שכן בדין בטלה ילדה בזקנה הענף המוציא פירות (הילדה) נפרד מהגזע של הזקנה. ולכן דין הביטול האמור בו איננו דין ביטול ברוב רגיל, אלא התייחסות שהענף המורכב מקבל את דינו של הגזע שעליו הוא הורכב. ולכן גם אם נפח פירות הענף יהיה גדול יותר מנפח הגזע הזקן, בכל זאת יחשבו כצאצאי הגזע ולא יהיה בהם דין עורלה. ראה חזון אי"ש זרעים, ערלה, סימן ב, אות טו.

הסבר נוסף ראה בשו"ת שאגת אריה החדשות סימן יד. -- העורך.

11. על דעת הגרי"ש אלישיב, ראה עוד בספר **רפואה מציאות והלכה** סימן כד, פרקים יז-יח, ובהערה 12 עמ' 294 שם. -- העורך.

12. אך עיין בספר **רפואה מציאות והלכה**, סימן כד, פרק טו. -- העורך.

כאחים? אלא ודאי שאין כאן בירור דין פרטי של גדרי עריות, אלא בייחוס עסקינן, ומתוך שמיוחסים לאמם ממילא חייבים כרת על אשת אח. וכבר ראינו לעיל מחו"מ סי' ל"ג שגם לעניין עדות וכו' הורו הפוסקים שדינם כאחים, והרי זו ראייה גמורה נגד דבריו בהבנת הסוגיה ביבמות.

ואמנם בעמ' תקמ"ב הביא ראייה טובה יותר, מדברי התוס' בכתובות י"א ע"א שקראו למי שנתגיירה אמו בהריונה "גר קטן", עיי"ש. אלא שאם כפי הבנתו בתוס', אמאי נחשב כבנה, הלא הוא כתינוק שנולד כפשוטו ולמה יורש אותה כמ"ש התוס' שם? וע"ע בתוס' סנהדרין ס"ח ע"ב ד"ה קטן. ולענ"ד יפה השיב בזה הגרז"נ גולדברג שם (בעמ' תקמ"ז, תק"ן, תקנ"ב), עיי"ש.

ד. דעת הגר"י אריאל עפ"י חידושי הגר"ט

גם הגר"ר יעקב אריאל (בשו"ת באהלה של תורה אה"ע סי' ע') ביקש לדחות את הראיה מהסוגיה ביבמות, ע"פ חידושי הגר"נ טרופ שיש שני דינים בגירות, א' כניסה לכלל ישראל ב' קבלת תורה ומצוות, וא"כ י"ל ש"העובר של הגירות הוא חלק מכלל ישראל למרות שאין לו ייחוס לאמו הפרטית, עכ"ל. ולא ירדתי לסוף דעתו, הלא לדינא נפסק שיש לו ייחוס לאמו, כמפורש בסוגיה ביבמות שאין בה חולק (וע"ע ביו"ד סי' רס"ח בערוה"ש סעיף י"א). וגם בעצם החילוק הנ"ל, לדידי צ"ע מנלן לומר שדין גר שנתגייר תליא דווקא בשלב הב' של קבלת תומ"צ ולא בדין הא' של כניסה לכלל ישראל, עיי"ש בחידושי הגר"ט (כתובות סי' כ"ח) שאין זה מוכרח בדבריו. ומה שהביא שם מדין פו"ר שאדם שהוליד בגיותו ונתגייר קיים את המצוה, לענ"ד אינו ראייה, דויל בטר טעמא דקרא, "מלאו את הארץ וכבשוה", והוא עשה כן אף שכעת אין הבנים מתייחסים אחריו. ואין לזה שייכות לחילוק שכתב שם בין בן "טבעי" לבן "מלאכותי", שהרי במעוברת שנתגיירה, ילדיה מיוחסים אחריה כאמור, משא"כ באיש אע"פ דאמרינן שקיים מצות פו"ר.

והנה לכאורה היה להביא הוכחה לשיטתו ממה דקיי"ל דגירות אסורה לכהן אפילו התגיירה בעודה תינוקת (אה"ע סי' ו' סעיף ח', ועיי"ש בבית שמואל), וכן בת גרים אסורה לכהן לכתחילה עד שיהא אחד מהוריה ישראלי גמור (אה"ע סי' ז' סעיף כ"א). והב"י שם דייק מלשון הרמב"ם שאם הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה, אסורה לכהן אפילו בדיעבד, ומשמע שסובר שדינה הוא כגירות בעצמה – וזהו כספק שנסתפק בחו"מ סי' ל"ג הנ"ל; אבל החמ"ח (ס"ק כ"ט) דחה זאת, דלידתה בקדושה אינו עניין לנתגיירה בינקותה. ועיי' בבי"ש (ס"ק מ"ב) מה שביאר בדברי הב"י, אבל בלא"ה זהו דין מיוחד לכהונה דבעינן זרע ישראל, ואיך שלא יהיה הוי זרע גרים (א"א לומר דמיירי בישראלי שבעל גויה ואח"כ נתגיירה בהריונה, דא"כ הוי ביאה למי שאסורה

להינשא לו ולא תפסי בה קידושין, עיין אה"ע סי' ו' שם, ובשו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' מ"ז אות ג'). וכיוון שכן, אין דין זה נוגע כלל לנידוננו. ומטעם דומה אין ראיה מדין כהן שנשא גרושה מעוברת, שאע"פ שהיא חללה, ולדה כשר כיוון שנוצר בכשרות, וכמ"ש הגר"י אריאל בעצמו שם.

ה. דעת הגר"מ ברנסדורפר

ועוד בקובץ ישורון, במאמר הגר"מ ברנסדורפר זצ"ל (עמ' תקנ"ח) הביא ראיה מהגמ' בנדה ל"א גבי שלושה שותפים באדם וכו', שאמו נותנת האודם שבו וכו', לומר שבעלת הביצית היא האם. ולענ"ד הזעיר אין ראיה מגמרא זו, שלא נאמרה כלל לעניין יחוס ולא באה לבאר להלכה מה מעמד האם ביחס ליילוד (שבזה דנה הסוגיה ביבמות), ועוד שהוא עצמו כתב שם (בעמ' תק"ס) שאין ללמוד מדברי אגדה, עיי"ש.

ועוד שם (בעמ' תקנ"ט) דן גם הגר"מ בסוגיה ביבמות ודחה הראיה ממנה, שהתאומים נידונים כאחים "מכוח קורבתם שהיה להם בעודם בגיותם", ולא זכיתי להבין, הלא קיי"ל גר שנתגייר וכו', חזינן שבטלים הייחוסים שהיו לו בעודו גוי. ושם בעמ' תק"ס הביא ראיה מהגמ' בכתובות (מ"ד ע"ב) גבי מי שהורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה, שממה שהביאו דרשה מיוחדת מהפסוק לרבות שדינה בסקילה יש להוכיח שלא כבת ישראל גמורה היא. ולענ"ד הזעיר י"ל אדרבא דזה הוי כבניין אב, ללמדנו מכאן שהריהי ישראלית גם בשאר דברים. ובעמ' תקס"ג הביא משו"ת צור יעקב גבי השתלת כלי לידה, ע"מ ללמוד לענייננו, ויש להאריך ואכמ"ל.

ו. הפסיקה בהשתלת שחלות

ומיהא סתירה איכא בעניינים אלה, עיי"ש בקובץ הנ"ל באריכות הדיון לגבי "השתלת שחלות", שלא מצאתי פוסק שסובר שבעלת השחלות המקורית תהיה האם בתורת ודאי, וכמעט הכל מורים שמי שהשתילו את השחלות בגופה היא מעתה האם, ולא מתחשבים שמבחינה "גנטית" הביציות הן של האשה הקודמת, ורק מקצת מהפוסקים (הגר"ש ווזנר)¹³ סוברים שיש לחשוש לחומרא שגם לבעלת השחלות המקורית יש צד אמהות – אולם מאידך לגבי "תרומת ביצית", ראה מש"כ הגר"א נבנצל שם (בעמ' תקפ"ה) להתמיה, "אם יקחו מזרע כלב וכלבה וישתילו בפונדקאית ישראלית, ותלד כלכלב, האם ימולו אותו לשמונה?...?" ובדומה לזה כתב הגר"א שרמן בשם הגר"ש אלישיב (בעמ' תקל"ו). אבל א"כ לדבריהם נמצא שיש להתחשב

13. וכן הגר"ש"ז איערבאך והגר"ש אלישיב, ועוד. ראה המקורות המוזכרים בהע' 10 לעיל ובספר **רץ כצבי** – אסופת מאמרים – פוריות, יחסין ואישות, (הרב צבי רייזמן, לוס אנג'לס תשע"ו) בסימן ג. -- העורך.

בגנטיקה ולהכריע על פיה (דוק היטב) ודלא כמ"ש לעיל בעניין השתלת שחלות; שהרי באותו אופן גם אפשר להוסיף להתמיה, לו יצוייר שישתילו באשה שחלות חזיר או קוף ויוולד איזה בעל חיים, וכי נמול אותו לשמונה וכו' – אלא ודאי שכל דמיונות אלה מחיות ובהמות אינם מעלים ואינם מורידים ולא על פיהם נכריע ונסבור, לא לגבי השתלת שחלות כמוכח מדברי כל הפוסקים הנ"ל, וממילא גם לא לגבי תרומת ביצית.

ז. אי אפשר להחשיב כיהודי גם צאצא של ביצית נוכרית, וגם צאצא הנולד מפונדקאית נוכרית

ואם נוכל לסכם את הדברים, לענ"ד הזעיר ובטל, הדין כמו שהסיק הגר"ז^נ גולדברג (בישורין שם) שעיקר דין אמהות יש לפונדקאית היולדת, אבל גם לבעלת הביצית יש צד אמהות (וכמובן לבעל הזרע צד אבהות). ובין כך ובין כך, נראה ברור שאם ימצא מי שמתיר ביהודיות עבור יהודיות "תרומת ביצית" מגויה מחד ו"אם פונדקאית" נוכרית (לבעלת ביצית ישראלית) מאידך (לעניין שתהיה אם היילוד), הריהו הרשע האמור בעירובין דף ו'.

אמנם כאמור בפתח היריעה, כל דבריי אלה אינם אלא בבחינת תלמיד זעיר הדין לפני רבותיו, וכל שכן שאיני כדאי כלל לחלוק על דברי הגדולים הנזכרים (אף שדעת הגר"ז^נ מסייעתני), ולא כתבתי אלא להגדיל תורה ולהאדירה.